

**Biblioteka
LingVariów**

Tom 35

Jolanta Antas

**Słowa i gesty
w komunikacji**

Prace wybrane

**Pod redakcją
Anny Chudzik i Beaty Drabik**

SŁOWA I GESTY W KOMUNIKACJI
PRACE WYBRANE

Biblioteka „LingVariów”

T. 35

**Redaktor naukowy serii
Maciej Rak**

Jolanta Antas

SŁOWA I GESTY W KOMUNIKACJI PRACE WYBRANE

Pod redakcją
Anny Chudzik i Beaty Drabik

Z prac Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

Biblioteka „LingVariów” T. 35

Jolanta Antas

SŁOWA I GESTY W KOMUNIKACJI PRACE WYBRANE

Pod redakcją
Anny Chudzik i Beaty Drabik

**Księgarnia Akademicka
Kraków 2023**

Recenzent
prof. dr hab. Elżbieta Tabakowska

Redakcja
Justyna Wójcik

Korekta
Weronika Widzińska

Skład i łamanie
Małgorzata Manterys-Rachwał

Okładka
Paweł Sepielak

Publikacja dotowana
przez Wydział Polonistyki UJ

ISBN 978-83-8138-847-4 (druk)
ISBN 978-83-8138-848-1 (online)
<https://doi.org/10.12797/9788381388481>

© Wydział Polonistyki UJ oraz Jolanta Antas

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./fax 12 431-27-43, 12 421-13-87
publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

Fot. Jacek Taran

SPIS TREŚCI

Od redaktorek tomu	7
Prof. dr hab. Jolanta Antas. Biogram	11
Elżbieta Tabakowska, <i>Dobrze jest, gdy w drodze naukowej towarzyszy pies</i>	15
Prof. dr hab. Jolanta Antas. Spis publikacji (1981–2022)	21

I. WCZESNE PRACE

Dystrybucja semantyczna niektórych terminów i pojęć filozoficznych na tle ich znaczeń potocznych	27
Projekt metodologii badań relacji obraz–słowo w przekazie telewizyjnym	49
Charakterystyka ilościowa modulantów	61

II. SEMANTYKA I PRAGMATYKA JĘZYKOWA

Co zmieniło się w myśleniu o języku po strukturalizmie?	107
Polskie zasady grzeczności	119
W poszukiwaniu jednostki mowy. Metodologiczne refleksje w obliczu nowego rozumienia języka	137
O kłamstwie i zakłamaniu	155
Kartonowe wojny słowne	165

III. BADANIA NAD GESTAMI

Morfologia gestu. Rozważania metodologiczne	183
Gest, mowa a myśl	195
Mentalne ciało. Gesty jako znaki oswojonych pojęć	215
Gesty – obrazy pojęć i schematy myśli	233
Człowiek negocjujący. Multimodalne studium cielesnych wyrazów negacji towarzyszących mowie	261
Streszczenie	271
Summary	273

OD REDAKTOREK TOMU

Trudno jest ująć człowieka w kilku słowach; tym bardziej jeśli ten człowiek to językoznawca, zawodowo zajmujący się badaniem m.in. znaczenia słów. Spróbujmy jednak. Zadałyśmy sobie pytanie, jakie słowa jako pierwsze przychodzą nam do głowy, kiedy myślimy o Pani Profesor Jolancie Antas – naszej nauczycielce, mentorce, mistrzyni w nauce i przyjaciółce w życiu. I znalazłyśmy takie, które pasują do niej w każdym aspekcie jej życia i aktywności (choć ich na pewno nie wyczerpują). To: **wolność, prawda, odwaga**.

Słowa te oddają zasady, wartości, działania, którymi kieruje się Jolanta Antas w swojej **działalności badawczej**, rozumiejąc naukę jako: wolność myśli w odważnym poszukiwaniu prawdy. Jej badania i poglądy od pierwszych opublikowanych prac nie mieściły się w klasycznych, odgórnie narzuconych ramach dyscyplin i metod naukowych. Przekraczały te ramy z ciekawości świata i chęci jego zrozumienia, w celu dotarcia do głębokiego umotywowania ludzkich zachowań komunikacyjnych i ich prawdziwego obrazu. O ścieżce naukowej Jolanty Antas pisze w niniejszym tomie prof. Elżbieta Muskat-Tabakowska, wskazując odważne nowatorstwo jako jeden z głównych jej drogowskazów.

Jolanta Antas jest **nauczycielką, promotorką i mentorką** pokoleń studentów i doktorantów – do których także redaktorki niniejszego tomu mają szczęście się zaliczać. Za najważniejsze metody jej dydaktycznych działań uznać można uważne słuchanie i partnerski dialog. Relacja mistrz–uczeń z udziałem Pani Profesor to rozmowa, która prowadzi do prawdy, zrozumienia i porozumienia. Każdy wychowanek dostał od niej w darze odwagę wyrażania poglądów bez sztucznych granic i niepotrzebnych obaw. Ów wolny dialog znajduje odzwierciedlenie chociażby w wielości wyrosłych z wielogodzinnych rozmów publikacji współautorskich, będących ich zapisem.

Jest wreszcie Jolanta Antas ważną postacią nie tylko polskiej nauki, ale i **historii**. Jej biografia – w zarysie opisana także w dalszej części niniejszego tomu – aktywność w okresie „Solidarności” i walki z system zniewolenia epoki PRL-u, ale i zaangażowanie w sferę społeczno-polityczną kraju w ostatnich latach, jak również cała działalność pozanaukowa są świadectwami życia dla wolności, tolerancji i przejawami nieustającej wiary w człowieka.

Idea wydania rozproszonych artykułów i rozdziałów w pracach zbiorowych autorstwa i współautorstwa Jolanty Antas powstała w zespole Katedry Teorii Komunikacji na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, której Pani Profesor od roku 2005 jest kierownikiem. Celem publikacji jest zebranie i udostępnienie w szerszej i łatwiej dostępnej formie tekstów ukazujących się na przestrzeni lat w czasopiśmie i pracach zbiorowych wydawanych przez różne oficyny i ośrodki naukowe, dziś czasem trudnych do odszukania. Drugim celem jest ukazanie całościowej drogi naukowej Autorki owych tekstów, obszarów zainteresowań badawczych, wagi, pionierskości, przenikliwości i nowoczesności jej myślenia na tle polskiej humanistyki.

Tom zawiera wybrane prace podzielone na trzy rozdziały tematyczne, w których obrębie zamieszczono 13 tekstów w kolejności chronologicznej.

W rozdziale *Wczesne prace* znajdują się artykuły powstałe w pierwszych latach aktywności naukowej Autorki, także w ramach szerszych zbiorowych projektów badawczych. Artykuły *Dystrybucja semantyczna niektórych terminów i pojęć filozoficznych na tle ich znaczeń potocznych* oraz *Charakterystyka ilościowa modulantów* wskazują na prekursorską w owych latach na gruncie polskim świadomość astrukturalistycznej budowy kategorii leksykalnych, powiązania kategorii gramatycznych z semantyką oraz ogólnej złożoności problematyki semantyki leksykalnej, z którą poradziła sobie dopiero rodząca się wówczas na Zachodzie semantyka w ujęciu językoznawstwa kognitywnego. Trzeci tekst – *Projekt metodologii badań relacji obraz–słowo w przekazie telewizyjnym* – jest metodologicznym uzasadnieniem konieczności multimodalnego i całościowego spojrzenia na komunikację.

Rozdział *Semantyka i pragmatyka językowa* zawiera dwa teksty, które można uznać za programowe wystąpienia ukazujące zdecydowane i nowatorskie poglądy językoznawcze Jolanty Antas: *Co zmieniło się w myśleniu o języku po strukturalizmie?* oraz *W poszukiwaniu jednostki mowy. Metodologiczne refleksje w obliczu nowego rozumienia języka*. Trzy kolejne artykuły zawierają pogłębione rozważania dotyczące języka w użyciu i jego kontekstowych znaczeń, w tym kwestii pragmatyki grzeczności (*Polskie zasady grzeczności*), kłamstwa (*O kłamstwie i zakłamaniu*) oraz semantyki opartych na ironii i intertekstualności haseł wyrażających sprzeciw wobec sytuacji polityczno-społecznej w kraju (*Kartonowe wojny słowne*).

Rozdział trzeci – *Badania nad gestami* – zawiera teksty poświęcone opisowi i badaniu komunikacji niewerbalnej, w których to badaniach Autorka jest prekursorem na gruncie polskim i niekwestionowanym autorytetem. Zostały tu umieszczone dwa starsze artykuły dopiero postulujące konieczność włączenia badań nad gestami w obręb zainteresowań językoznawstwa i przybliżające ich zachodnią tradycję badawczą: *Morfologia gestu. Rozważania metodologiczne* oraz *Gest, mowa a myśl*. Trzy kolejne teksty to nowsze przykłady zastosowania wypracowanej

przez prof. Antas metodologii opisu i interpretacji tego systemu komunikacyjnego z wykorzystaniem osiągnięć nauk kognitywnych (w tym językoznawstwa kognitywnego): *Mentalne ciało. Gesty jako znaki oswojonych pojęć*, *Gesty – obrazy pojęć i schematy myśli* oraz *Człowiek negujący. Multimodalne studium cielesnych wyrazów negacji towarzyszących mowie*.

Ważnym wprowadzeniem do owego przekrojowego wyboru tekstów ukazujących zainteresowania badawcze Autorki jest wspomniany już rozdział autorstwa Elżbiety Muskat-Tabakowskiej dotyczący dorobku i drogi naukowej Jolanty Antas. Uzupełnieniem tomu jest wykaz wszystkich publikacji Autorki z lat 1981–2022 oraz biogram.

Teksty składające się na niniejszy tom zostały opracowane edytorsko zgodnie z wymogami serii „Biblioteka LingVariów”. Przypisy bibliograficzne są podawane w wersji harwardzkiej. Ujednolicono opisy bibliograficzne publikacji, uzupełniono niekompletne adresy i poprawiono usterki. Wykorzystane w tomie ilustracje (wszystkie za pierwodrukami artykułów) są kadrami z programów telewizji publicznej oraz zdjęciami z prowadzonych przez prof. Antas zajęć na Wydziale Polonistyki UJ, których uczestnicy wyrazili zgodę na ich publikację. Zdjęcia są częścią archiwum Autorki i były gromadzone m.in. z ramach projektu *Mapa gestów polskich*.

STRESZCZENIE

Książka stanowi wybór artykułów prof. dr hab. Jolanty Antas z lat 1981–2022, opublikowanych wcześniej w czasopismach naukowych oraz tomach zbiorowych. Zawiera prace podzielone na trzy rozdziały tematyczne, w których obrębie zamieszczono 13 artykułów w kolejności chronologicznej.

W rozdziale pierwszym: *Wczesne badania* znajdują się artykuły powstałe w pierwszych latach aktywności naukowej Autorki, także w ramach szerszych zbiorowych projektów badawczych. Artykuły *Dystrybucja semantyczna niektórych terminów i pojęć filozoficznych na tle ich znaczeń potocznych* oraz *Charakterystyka ilościowa modulantów* wskazują na prekursorską w owych latach na gruncie polskim świadomość astrukturalistycznej budowy kategorii leksykalnych, powiązania kategorii gramatycznych z semantyką oraz ogólnej złożoności problematyki semantyki leksykalnej. Trzeci tekst – *Projekt metodologii badań relacji obraz–słowo w przekazie telewizyjnym* – jest metodologicznym uzasadnieniem konieczności multimodalnego i całościowego spojrzenia na komunikację.

Rozdział drugi: *Semantyka i pragmatyka językowa* zawiera dwa teksty, które można uznać za programowe wystąpienia ukazujące zdecydowane i nowatorskie poglądy językoznawcze Jolanty Antas: *Co zmieniło się w myśleniu o języku po strukturalizmie?* oraz *W poszukiwaniu jednostki mowy. Metodologiczne refleksje w obliczu nowego rozumienia języka*. Trzy kolejne artykuły zawierają pogłębione rozważania na temat języka w użyciu i jego kontekstowych znaczeń, w tym kwestii pragmatyki grzeczności (*Polskie zasady grzeczności*), kłamstwa (*O kłamstwie i zakłamaniu*) oraz semantyki opartych na ironii i intertekstualności haseł wyrażających sprzeciw wobec sytuacji polityczno-społecznej w kraju (*Kartonowe wojny słowne*).

Rozdział trzeci: *Badania nad gestami* zawiera teksty dotyczące opisu i badania komunikacji niewerbalnej, przede wszystkim gestów. Zostały tu umieszczone dwa starsze artykuły postulujące konieczność włączenia badań nad gestami w obręb zainteresowań językoznawstwa i przybliżające ich zachodnią tradycję badawczą: *Morfologia gestu. Rozważania metodologiczne* oraz *Gest, mowa a myśl*. Trzy kolejne teksty to nowsze przykłady zastosowania wypracowanej przez Autorkę metodologii opisu i interpretacji tego systemu komunikacyjnego z wykorzystaniem osiągnięć nauk kognitywnych (w tym językoznawstwa kognitywnego): *Mentalne ciało. Gesty jako znaki oswojonych pojęć*, *Gesty – obrazy pojęć i schematy myśli* oraz *Człowiek negocjujący. Multimodalne studium cielesnych wyrazów negacji towarzyszących mowie*.

Ważnym wprowadzeniem do owego przekrojowego wyboru tekstów ukazujących zainteresowania badawcze ich Autorki jest tekst Elżbiety Muskat-Tabakowskiej prezentujący dorobek i drogę naukową Jolanty Antas. Uzupełnieniem tomu jest wykaz wszystkich publikacji Autorki oraz biogram.

Słowa kluczowe: gest, grzeczność, językoznawstwo kognitywne, kłamstwo, komunikacja niewerbalna, multimodalność, pragmatyka językowa, semantyka

WORDS AND GESTURES IN COMMUNICATION

SELECTED WORKS

SUMMARY

The book includes selected articles of Professor Jolanta Antas from the years 1981-2022, published earlier in scientific journals and collective volumes. It comprises works divided into three topical chapters with 13 articles presented chronologically.

The first chapter *Wczesne badania* [*Early studies*] includes articles written in the first years of the Author's scientific activity – also within her broader, collective research projects. The articles *Dystrybucja semantyczna niektórych terminów i pojęć filozoficznych na tle ich znaczeń potocznych* [*Semantic distribution of some philosophical terms and notions against their colloquial meanings*] and *Charakterystyka ilościowa modulantów* [*Quantitative characteristics of modulants*] indicate the groundbreaking awareness – at that time in Poland – of the non-structuralist construction of lexical categories, the connection of grammar categories with semantics and the general complexity of lexical semantics issues. The third text – *Projekt metodologii badań relacji obraz-słowo w przekazie telewizyjnym* [*The project of the methodology of studies concerning the image-word relation in the television message*] – provides the methodological justification of the necessity concerning the acceptance of a multimodal and holistic view on communication.

The second chapter *Semantyka i pragmatyka językowa* [*Semantics and linguistic pragmatics*] includes two texts, which could be regarded as programme presentations showing the distinct and innovative linguistic views of Jolanta Antas: *Co zmieniło się w myśleniu o języku po strukturalizmie?* [*What was changed in thinking about the language after structuralism?*] and *W poszukiwaniu jednostki mowy. Metodologiczne refleksje w obliczu nowego rozumienia języka* [*In the search of a speech unit. Methodological reflections in the face of the new understanding of the language*]. The next three articles comprise deepened considerations on the language in usage and its contextual meanings, including the issue of politeness pragmatics (*Polskie zasady grzeczności* [*Polish rules of politeness*]),

falsehood (*O kłamstwie i zakłamaniu* [*About falsehood and hypocrisy*]) and semantics based on irony and intertextuality of slogans expressing opposition to the political and social situation in the country (*Kartonowe wojny słowne* [*Cardboard word wars*]).

The third chapter *Badania nad gestami* [*Studies of gestures*] presents texts concerning the description and research on non-verbal communication, primarily gestures. In this section, two older articles have been presented, which postulate the necessity of including the studies concerning gestures into the interests of linguistics and render their western research tradition: *Morfologia gestu. Rozważania metodologiczne* [*Morphology of the gesture. Methodological considerations*] and *Gest, mowa a myśl* [*The gesture, speech and thought*]. Three subsequent texts provide the newer examples of the Author's methodology concerning the description and interpretation of this communicational system with the usage of achievements within the cognitive sciences (including the cognitive linguistics): *Mentalne ciało. Gesty jako znaki oswojonych pojęć; Gesty – obrazy pojęć i schematy myśli* [*The mental body. Gestures as signs of tamed notions; Gestures – images of notions and schemes of thoughts*] and *Człowiek negujący. Multimodalne studium cielesnych wyrazów negacji towarzyszących mowie* [*The man who denies. A multimodal study of the body expressions of denial associating the speech*].

A text of Elżbieta Muskat-Tabakowska discussing the works and scientific path of Jolanta Antas is an important introduction to this cross-sectional selection of texts presenting the research interests of their Author. The list of all publications of the Author and her biographical note constitute the supplement of the volume.

Keywords: gesture, politeness, cognitive linguistics, falsehood, non-verbal communication, multimodality, linguistic pragmatics, semantics

<https://akademicka.pl>

